मिति । बड़वा + अण् । बड़वासम्बन्धिनि, त्रि । यथा, सुश्रुते । १ । ४५ ।
"दीपनीयमचक्षुष्यं बाड़वं दधि वातलम् ॥")

बा(वा)ड़वः, पुं, (बाड़ं यन्त्रान्तस्थानं वाति प्राप्नोतीति । बाड़ + वा + कः ।) ब्राह्मणः । (बड़वायां घोटक्यां जातः । बड़वा + अण् ।) बड़वानलः । इत्यमरः ॥ तत्पर्य्यायः । और्व्वः २ संवर्त्तकः ३ अब्धग्निः ४ बड़वामुखः ५ । इति हेमचन्द्रः ॥ (यथा, मार्कण्डेये । ६६ । ६४ ।
"महोदधेर्जठरगतश्च बाड़वो
भवान् विभूत्या परया करे स्थितः ॥")

बा(वा)ड़वाग्निः, पुं, (बड़वा समुद्रस्था घोटकी तत्सम्बन्ध्यग्निः ।) बड़वानलः । इति जटाधरः ॥ (यथा, माघे । ११ । ४५ ।
"प्रयसि सलिलराशेर्नक्तमन्तर्निमग्नः
स्फुटमनिशमतापि ज्वालया बाड़वाग्नेः ॥")

बा(वा)ड़वाग्र्यः, पुं, (बाड़वेषु ब्राह्मणेषु अग्र्यः श्रेष्ठः ।) ब्राह्मणश्रेष्ठः । यथा,—
"इत्याकर्ण्य वचस्तस्य बाड़वाग्र्यस्य धीमतः ।
पप्रच्छ हृष्टमानस्कस्तीर्थयात्राविधिं मुनिम् ॥"
इति पाद्मे पातालखण्डे १६ अध्यायः ॥

बा(वा)ड़वेयौ, पुं, (बड़वाया घोटकरूपधारिण्याः सूर्य्यपत्न्या अपत्ये पुमांसौ । बड़वा + ढक् ।) अश्विनीकुमारौ । इति शब्दमाला ॥

बा(वा)ड़व्यं, क्ली, (बाड़वानां ब्राह्मणानां समूहः । बाड़व + "ब्राह्मणमानववाड़वाद्यत् ।" ४।२। ४२ । इति यत् ।) ब्राह्मणसमूहः । इत्यमरः ॥

बाड़िङ्गनः, पुं, (बाड़ प्लावनं तस्मै इङ्गते इति । बाड़ + इङ्ग + ल्यु ।) वार्त्ताकुः । इति रत्नमाला ॥

बाढ़ं, क्ली, (बाढ़ प्रयत्ने + क्तः । "क्षुब्धस्वान्तध्वान्तेति ।" ७ । २ । १८ । इति निपातनात् साधुः ।) अतिशयः । (यथा, कथासरित्सागरे । २४ । ६८ ।
"बाढ़ं मया सा नगरी दृष्टा विद्यार्थिना सता ॥")
प्रतिज्ञा । इत्यमरः । ३ । ३ । ४४ ॥ बाढ़मित्यव्ययमपीति हट्टः । इति भरतः ॥
"बाढ़ं त्रिषु दृढ़े क्लीवमनुमत्यामथ त्रिषु ॥"
इति नानार्थरत्नमाला ॥
(बलम् । यथा, रघुः । १६ । ५२ ।
"बाढ़मेषु दिवसेषु पार्थिवः
कर्म्म साधयति पुत्त्रजन्मने ॥")

बा(वा)णः, पुं, (वणनं बाणः शब्दस्तदस्यास्तीति । बाण + अच् ।) अस्त्रविशेषः । तिर इति भाषा । तत्पर्य्यायः । पृषत्कः २ विशिखः ३ अजिह्मगः ४ खगः ५ आशुगः ६ कलम्बः ७ मार्गणः ८ शरः ९ पत्री १० रोपः ११ इषुः १२ । इत्यमरः । २ । ८ । ८६ ॥ चित्रपुङ्खः १३ शायकः १४ वीरतरः १५ तूणक्ष्वेड़ः १६ काण्डः १७ विपर्षकः १८ शरुः १९ वाजी २० पत्रवाहः २१ अस्त्रकण्टकः २२ ॥ लौहमयबाणस्य पर्य्यायः । प्रक्ष्वेड़नः १ लोहनालः २ नाराचः ३ ॥ क्षिप्तबाणस्य पर्य्यायः । प्रक्ष्वेडितः १ निरस्तः २ ॥ विषाक्तबाणस्य पर्य्यायः । तीक्ष्णः १ लिप्तकः २ दिग्धः ३ ॥ तीरो निष्फलसायके । इति शब्दरत्नावली ॥ * ॥ (यथा, ऋग्वेदे । ६ । ७५ । १७ ।
"यत्र बाणाः संपतन्ति कुमारा विशिखा इव ।
तत्रा नो ब्रह्मणस्पतिरदितिः शर्म्म यच्छतु
विश्वहा शर्म्म यच्छतु ॥")
बलिराजस्य ज्येष्ठपुत्त्रः । यथा,—
"बलेः पुत्त्रशतं त्वासीद्बाणज्येष्ठन्ततो द्विजाः ।
बाणः सहस्रबाहुः स्यात् सर्व्वास्त्रगुणसंयुतः ॥
तपसा तोषितो यस्य पुरे वसति शूलधृक् ।
महाकालत्वमगमत् साम्यं यस्य पिनाकिनः ॥"
इति मत्स्यपुराणे ५ अध्यायः ॥
(अस्य जन्मादिविवरणन्तु बाणयुद्धशब्दे द्रष्टव्यम् । विस्तृतिस्तु हरिवंशे विष्णुपर्व्वणि १७३ अध्यायमारभ्य द्रष्टव्या ॥) गोस्तनः । केवलः । इति मेदिनी । णे, २७ ॥ अग्निः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ काण्डावयवः । इति विश्वः ॥ भद्रमुञ्जः । इति राजनिर्घण्टः ॥ (पुं, क्ली, नीलझिण्टी । इति वैजयन्ती ॥ यथा, माघे । ६ । ४६ ।
"विकचबाणदलावलयोऽधिकं
रुरुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः ॥"
बणयते शब्दाते इति । बण शब्दे + "अकर्त्तरि च कारके संज्ञायाम् ।" ३ । ३ । १९ । इति घञ् । बाक् । इति निघण्टुः ॥ इक्ष्वाकुवंशीयोऽयोध्याराजः । स्वनामख्यातो विकुक्षेः पुत्त्रः । यथा, रामायणे । १ । ७० । २२—२३ ।
"इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान् कुक्षिरित्येव विश्रुतः ।
कुक्षेरथात्मजः श्रीमान् विकुक्षिरुदपद्यत ॥
विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्त्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ॥"
कादम्बरीप्रणेता कविविशेषः । यथा, कादम्बर्य्यां कविवंशवर्णने ।
"सरस्वतीपाणिसरोजसम्पुट-
प्रसुप्तहंसीश्रमसीकराश्रुषः ।
यशोऽंशुशुक्लीकृतसप्तविष्टपात्
ततः सुतो बाण इति व्यजायत ॥
द्विजेन तेनाक्षत कण्ठकौण्ठ्यया
महामनोमोहमलीमसान्धया ।
अलब्धवैदग्ध्यविलाससुग्धया
धिया निबद्धेयमतिद्वयी कथा ॥"
अयमेव हर्षचरितप्रणेता इति केचित् ॥)

बा(वा)णगङ्गा, स्त्री, (बाणेन प्रकटिता गङ्गा नदीविशेषः ।) रावणबाणनिर्भिन्नसोमेश्वरगिरिभवनदीविशेषः । यथा,—
"सोमेशाद्दक्षिणे भागे बाणेनाद्रिं विभिद्य वै ।
रावणेन प्रकटिता जलधारातिपुण्यदा ।
बाणगङ्गेति विख्याता या स्नानादघहारिणी ॥
स्नात्वा तु बाणगङ्गायां दृष्ट्वा बाणेश्वरं विभुम् ।
गङ्गास्नानफलं प्राप्य मोदते देववद्दिवि ॥"
इति वाराहे सोमेश्वरादिलिङ्गमहिमावमुक्तिक्षेत्रमहिमा त्रिवेण्यादिमहिमा नामाध्यायः ॥

बा(वा)णदण्डः, पुं, (बाणस्य दण्डः ।) वापदण्डः । तत्पर्य्यायः । वेमा २ । इति हेमचन्द्रः ॥

बा(वा)णपुष्पा, स्त्री, (बाणस्य + पुष्पा ।) शरपुष्पा । इति राजनिर्घण्टः ॥

बा(वा)णपुरं, क्ली, (बाणस्य राज्ञः पुरं नगरम् ।) बाणराजनगरम् । तत्पर्य्यायः । देवीकोटः २ कोटीवर्षम् ३ उषावनम् ४ शोणितपुरम् ५ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ आग्नेयम् ६ उमावनम् ७ कोट्टवीपुरम् ८ । इति शब्दरत्नावली ॥

बा(वा)णभट्टः, पुं, ग्रन्थकारविशेषः । (स तु कादम्बर्य्यादिग्रन्थप्रणेता ।) "ननु मङ्गलं कथं क्रियते मङ्गलाद्विघ्नध्वंसः विघ्नध्वंसात् प्रारिप्सितसिद्धिरिति चेन्न । बाणभट्टादेर्मङ्गले सत्यपि ग्रन्थसमाप्त्यभावात् माघादौ मङ्गलाभावेऽपि समाप्तिदर्शनात् ।" इति मुग्धबोधटीकायां दुर्गादासः ।

बा(वा)णयुद्धं, क्ली, (बाणेन सह युद्धम् ।) बाणराजेन सह श्रीकृष्णस्य संग्रामः । तस्य विवरणम् । यथा,—
श्रीशुक उवाच ।
"बाणः पुत्त्रशतज्येष्ठो बलेरासीन्महात्मनः ।
सहस्रबाहुर्वाद्येन ताण्डवेऽतोषयन्मृड़म् ॥
भगवान् सर्व्वभूतेशः शरण्यो भक्तवत्सलः ।
वरेण च्छन्दयामास स तं वव्रे पुराधिपम् ॥
स एकदाह गिरिशं पार्श्वस्थं वीर्य्यदुर्मदः ।
किरीटेनार्कवर्णेन संस्पृशंस्तत्पदाम्बुजम् ॥
नमस्ये त्वां महादेव ! लोकानां गुरुमीश्वरम् ।
पुंसामपूर्णकामानां कामपूरामराङ्घ्रिपम् ॥
दोःसहस्रं त्वया दत्तं परं भाराय मेऽभवत् ।
त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वदृते समम् ॥
कण्डूत्या निभृतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजानहम् ।
आद्यायां चूर्णयन्नद्रीन् भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥
तत् श्रुत्वा भगवान् क्रुद्धः केतुस्ते भज्यते यदा ।
त्वद्दर्पघ्नं भवेन्मूढ़ ! संयुगं मत्समेन ते ॥
इत्युक्तः कुमतिर्हृष्टः स्वगृहं प्राविशन्नृप ! ।
प्रतीक्षन् गिरिशादेशं स्ववीर्य्यनशनं कुधीः ॥
तस्योषा नाम दुहिता स्वप्ने प्राद्युम्निना रतिम् ।
कन्यालभत कान्तेन प्रागदृष्टश्रुतेन सा ॥
सा तत्र तमपश्यन्ती क्वासि कान्तेतिवादिनी ।
सखीनां मध्य उत्तस्थौ विह्वला व्रीड़िता भृशम् ॥
बाणस्य मन्त्री कुम्भाण्डश्चित्रलेखा च तत्सुता ।
सख्यपृच्छत् सखीमूषां कौतूहलसमन्विता ॥
कं त्वं मृगयसे ! सुभ्रु ! कीदृशस्ते मनोरथः ।
हस्तग्राहं न तेऽद्यापि राजपुत्त्र्युपलक्षये ॥
ऊषोवाच ।
दृष्टः कश्चिन्नरः स्वप्ने श्यामः कमललोचनः ।
पीतवासा बृहद्बाहुर्योषितां हृदयङ्गमः ॥
तमहं मृगये कान्तं पाययित्वाधरं मधु ।
क्वापि यातः स्पृहयतीं क्षिप्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥